

Pál Gábor¹

Adalékok a politikai erőszak értelmezéséhez és vizsgálatához: két erőszak-koncepció

Bevezetés: az erőszak fogalmának homályossága

Az erőszak fogalma bonyolult, homályos és nehezen meghatározható.² Nem csoda, hiszen rendkívül komplex társadalmi jelenségekört igyekszik lefedni. Már az antikvitás idején használt, latin nyelvű *violencia* kifejezés is meglehetősen elmosódott kontúrokkal rendelkezett. Elsődlegesen az „erő” és a „heveség”, „indulatosság” jelentéstartalmait foglalta magában, ám másodlagosan az ezekkel összefüggő tettekre utalt. Ugyanakkor a személyközi viszonyokon túlmutató, intézményes és/vagy állami szintű erőalkalmazást a *potestas* terminus jelölte. A kérdéskör nyelvi megragadásában tehát évezredes kétértelműségek lelhetők fel: az erőszak egyszerre jelenik meg képességfogalomként és cselekvésfogalomként, egyaránt magában foglalja a személyek által és a hatalom intézményei által gyakorolt erőszak mozzanatait.³ Ezek a kettőségek valamivel világosabban fejeződnek ki az újlatin nyelvekben és az angolban, mint a németben. Előbbiek esetében a *violencia/violenza/violence* hivatott lefedni a konkrét személyek közti interakciót, illetve a cselekvési aspektust, és a *poder/pouvoir/power* szolgál az intézményes/állami fellépés, valamint a képességkomponens jelölésére. Ezzel szemben a *germán*

¹ Egyetemi docens, Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék. Kapcsolat: pal.gabor@uni-nke.hu.

² Olyannyira, hogy bizonyos szerzőkben kételyek fogalmazódtak meg leíró-elemző kategóriaként való alkalmazhatóságát illetően. Thomas Platt például leszögezi, hogy az erőszak fogalma egyszerre jellemezhető leíró-deszkriptív, illetve nyilvánvalóan polemikus karakterrel. Ám, mivel denotatív jelentéstartalma meglehetősen elmosódott, ugyanakkor erősen negatív erkölcsi és érzelmi konnotációk tapadnak hozzá, ezért ugyan ideális kifejezés viták, szembenállások, polemizáló és polemikus diskurzusok számára, ám ez a pontos megragadásra törekvő tudományos és bölcséleti vizsgálódások esetében már nem minden szempontból mondható el. Lásd Thomas Platt: The concept of violence as descriptive and polemic. *International Social Science Journal*, 44. (1992), 2. 187.

³ Vö. Peter Imbusch: The concept of violence. In Wilhelm Heitmeyer – John Hagan (szerk.): *International handbook of violence research. I–II*. Dordrecht–Boston–London, Kluwer, 2003. 15–17.

giwaltan, *waldan* igékből kialakult német nyelvű megfelelő, azaz a *Gewalt* terminus voltaképp mindezen jelentésárnyalatokat magában foglalja.⁴

Hogy mi az erőszak, az tehát számos tájon, számos nyelven, számos kultúra számára, hosszú ideje nehezen megválaszolható kérdés. A fogalommal kapcsolatos elméleti koncepciók áttekintése, ha egyszerű megoldást nem is kínál a problémára, mindenképpen rendszerezi és strukturálja a gondolkodást. Jelen tanulmány először erre tesz kísérletet. Megpróbálja tehát röviden bemutatni a téma bölcseleti, illetve interdiszciplináris társadalomtudományi irodalmában jelen levő két legbefolyásosabb erőszakfelfogást: az *analitikus* (1) és az *instrumentális* (2) megközelítést.⁵ Ezt követően konklúzióként pedig azzal igyekszik számot vetni, hogy a bemutatott általános/teoretikus erőszak-koncepciók milyen lehetőségeket rejtenek a kifejezetten politikai jellegű erőszak értelmezése és vizsgálata számára.

Az erőszak analitikus koncepciója

Az erőszak *analitikus* koncepciójának kidolgozói és képviselői⁶ fogalmi úton, magas absztrakciós szinten, deduktív logikát követve közelítenek a problematikához.

⁴ Peter Imbusch abban véli fellelni a legfőbb különbséget, hogy míg a latinos gyökerű angol, francia, spanyol és olasz kifejezések alapvetően a *violencia* eredeti értelmét őrzik, azaz elsősorban a közvetlen, személyek által elkövetett erőszakos tettekre vonatkoztathatók, addig a német *Gewalt* terminusban a latin *potestas* jelentése is benne rejlik, vagyis a kategória tartalma az intézményi szereplők, így az állam által jogszerűen/legitim módon véghezvitt erőalkalmazást is magában foglalja. Lásd Imbusch (2003): i. m. 15. Pabis Eszter ugyanakkor az előbbi megállapítást mintegy továbbvezetve azt hangsúlyozza, hogy a német nyelvű elnevezés képes egyszerre lefedni az erőszak és a hatalom lényegében teljes (azaz nem pusztán az erőalkalmazásra korlátozott) jelentési térréumát. Ehhez a fogalom diakrón nézete, illetve etimológiai aspektusa helyett inkább annak szinkrón megközelítését és konnotációit előtérbe helyezve azt is hozzáteszi, hogy „a *Gewalt* (illetve melléknévi változatban a *gewaltig*) egyaránt használatos erőszak(osság) értelemben (tehát destrukcióhoz, testi sértés, fizikai fájdalomkózosás lehetségeséhez kötődően), de semleges jelentésben is (az államhatalom, a hatalmi ágak jelölésére), sőt szerepelhet akár kifejezetten pozitív tartalommal is (például élmények, lenyűgöző természeti jelenségek leírásakor)”. Pabis Eszter: Az interdiszciplináris erőszak-kutatás eredményeiről és problematikájáról. In Pabis Eszter (szerk.): *Az erőszak reprezentációi*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015. 11.

⁵ A kérdéskör egyik vezető kutatója, Carlos Alberto Sánchez a harmadik markáns erőszak-koncepcióként a *fénomenológiai* megközelítést említi. Bár jelen sorok szerzője nem vitatja a felvetés jogosságát, sőt, elfogadja a harmadik koncepció értékét és jelentőségét alátámasztó érvelést, jelen tanulmány keretei között, alapvetően terjedelmi okokból kifolyólag nem látja megoldhatónak annak tárgyalását. Lásd Carlos Alberto Sánchez: *A sense of brutality. Philosophy after narco-culture*. Amherst, MA, Amherst College, 2020. 66.

⁶ Ebben a körben elsősorban John Dewey, Newton Garver, Ronald Miller, Joseph Betz, C. A. J. Coady, Allan Bäck vagy Slavoj Žižek említhető. Utóbbi elsősorban az alábbi műve kapcsán: Slavoj Žižek: *Violence. Six sideways reflection*. London, Profile, 2009. Az erőszak analitikus koncepcióját

Az értelmezés során a kérdéskör elméleti megragadását, magát a fogalom meghatározást tekintik elsődlegesnek. Analitikus eljárással általánosan érvényű definíciót alkotnak, majd az ennek való megfelelés alapján osztályozzák az egyes eseteket, a konkrét megnyilvánulásokat, a tényleges társadalmi tapasztalatokat. Eljárásuk során elméleti konzisztenciára, konceptuális tisztaságra és etimológiai tudatosságra töreksenek. Mivel az eredeti *violentia* kifejezés a *vis* („erő”) és a *latus* („hoz, hordoz, okoz”) tövekre vezethető vissza, az analitikus felfogást reprezentáló szerzők ennek megfelelően *valakinek vagy valaminek sérelmet, kárt okozó erőalkalmazásként* határozzák meg az erőszakot. Az ily módon adott definíció ugyanakkor nem csupán elvont, de érzékelhetően rugalmas és többértelmű is. Ráadásul az erőszak fogalmához kapcsolt két definitív mozzanat – vagyis az „erőalkalmazás” és a „sérelemokozás” – eltérő hangsúlyt kaphat, így egymástól élesen eltérő irányokat tesz lehetővé az interpretáció során.

Az erőszak analitikus koncepciója ebből kifolyólag tovább osztható egy „erőfókuszú” és egy „sérelemfókuszú” megközelítésre. Az „erő” mozzanatát kidomborító interpretáció leginkább John Dewey (1859–1952) és követői munkásságában érhető tetten.⁷ Az amerikai pragmatista filozófus egy írásában rosszul működő, „félresiklott” erőként jellemzi az erőszakot. Olyan erőként, amely rombolóvá és károssá válik, amely meghíúsítja a célokat ahelyett, hogy megvalósítaná azokat. Dewey az erőszakot egy olyan robbantáshoz hasonlítja, amelynek során a dinamit sziklák helyett embereket ronszol szét, termelés helyett pazarlást, építés helyett pusztítást eredményezve.⁸ Az erőszak tehát ebben a megközelítésben egyértelműen cselekvést/történést kifejező fogalom, amely egy tágabb képességgfogalomhoz kapcsolódva nyeri el a jelentését. Az erőszak aktus; ténylegesen megvalósult, ártalmas következményekkel járó erőalkalmazás, amely ugyanakkor elválaszthatatlan magától az erőttől mint a létalapját képező potenciától. Az erőszak kategóriája Dewey interpretációjában egyértelműen normatív, illetve evaluatív jellegű. Vitathatatlannul negatív értéktartalmú, ám definiálása egy semleges, deskriptív fogalom irányából, illetve annak segítségével történik.

Bár az erőszak tiszta, ideáltipikus megnyilvánulásainak ebben az értelmezési keretben az elsöprő fizikai energiákat mozgósító cselekvések/történések számításnak, a definíciós mintázat elég rugalmas ahhoz, hogy az ettől eltérő eseteket is lefedje. A meghatározás számol azzal, hogy az erő kategóriája átvitt értelemben is használható (például akaraterő, kifejezőerő, meggyőző erő, érzelmi hatóerő),

kifejtő irodalom kiváló összefoglalását nyújtja Sánchez (2020): i. m. mellett Vittorio Bufacchi: Two concepts of violence. *Political Studies Review*, 3. (2005), 2. 193–204.

⁷ Lásd például John Dewey: Force, violence and law. In Jo Ann Boydston (szerk.): *John Dewey. The middle works, 1899–1924. X. 1916–1917*. Carbondale, IL, Southern Illinois University Press, 1980. 211–215.

⁸ Dewey (1980): i. m. 246. Vö. Bufacchi (2007): i. m. 195.

és azzal is, hogy az alkalmazott erő mértéke akár alacsony vagy mérsékelt is lehet. Így a kiemelkedő, ám rosszra használt szellemi és verbális képességek mellett az elkövető szemében csak „enyhe kis lökésnek” minősülő, ám alkalomadtán komoly sérüléshez (eleséshez, a fej beveréséhez) vezető mozdulat is beleérthető az erőszak „erőfókuszú” felfogásába.

Ebből a kiindulópontból ugyanakkor nem teljesen problémamentes a „finomabb” eszközöket és technikákat bevető cselekedetek (például mérgezés),⁹ az intrikus és manipulatív gesztusok (elejtett megjegyzések, szándékos hazugságok, rosszindulatú pletykák) besorolása. Még nehezebb megállapítani, hogy a szándékosság mozzanata része-e, konstitutív eleme-e a meghatározásnak – vagyis csak a szándékos erőalkalmazás/energiafelszabadítás minősül-e erőszaknak.¹⁰ Az azonban biztosnak látszik, hogy az „erőfókuszú” felfogás paradox határmezsgyéjét a gyengék hatalma, az erőtlenségből nyert erő, az alárendeltséggel, a hátrányos helyzettel, az áldozati szereppel való esetleges visszaélés képezi. Innen nézve ugyanis minden eddiginél bonyolultabb eldönteni, hogy az – akár marginalizáltsággal, szegénységgel, öregséggel, betegséggel küzdő személyek által gyakorolt – büntudatkeltés, érzelmi zsarolás és passzív agresszió egy sajátos, inverz erőszakforma-e, vagy az alany helyzetéből, képességeinek korlátozottságából adódóan *per definitionem* kívül esik a fogalom jelentési körén.¹¹

Az erőszak analitikus koncepciójának másik alelete a „sérelemfókuszú” megközelítés. Ez a legreflektáltabb formában talán Newton Garver (1928–2014) témába vágó publikációiban jelenik meg.¹² A Garver által propagált értelmezés a határok és a normák megsértését, illetve az ebben rejlő ártás mozzanatát tekinti az erőszak leginkább definitív elemének. Ez az interpretáció ugyanakkor magában foglalja, hogy az ártalmas cselekedet (vagy történet) nem feltétlenül fizikai síkon zajlik. Amiként azt is, hogy a cselekedet következménye nem pusztán

⁹ Vö. Bufacchi (2007): i. m. 195.

¹⁰ Az „erőfókuszú” felfogás kritikai továbbgondolását lásd többek között: Ronald Miller: Violence, force and coercion. In Jerome A. Shaffer (szerk.): *Violence*. New York, David McKay Co., 1971.

¹¹ Erre a dilemmára az erő abszolút és relatív (vagyis helyzettől függő) felfogása közti választás jelenthet megoldást. Ha az erőszak fogalmát egy abszolút, vagyis állandó, körülményektől független, és minden szituációban azonos mértékű erőfogalommal alapozzuk meg, akkor ebben a felfogásban a „gyengék” nem lehetnek erőszak-elkövetők. Ha viszont – Norbert Elias nyomán – egy relatív, kontextushoz kötött és helyzettől függően változó mértékű erőfogalmat alkalmazunk, akkor az általában, az esetek többségében „erőtlen” szereplők bizonyos helyzetekben, bizonyos viszonyokban, bizonyos eszközök és technikák segítségével igenis kerülhetnek valamiféle „erő” birtokába – és ilyenformán azzal visszaélve lehetnek „erőszakosak” is. Lásd erről Hadas Miklós: Erőszakkontroll és intimitás. Kritikai adalékok Norbert Elias civilizációelméletéhez. *Erdélyi Társadalom*, 12. (2014), 2. 97–122.

¹² Lásd elsősorban Newton Garver: What violence is. *Nation*, 1968. június 24. 817–822.

testi sérülésként jelentkezhet, hanem akár érzelmi megrázkódtatásként, jogsérelemként, anyagi kárként is. A „sérelem” mozzanatát hangsúlyozó megközelítés ezekben az esetekben is indokoltnak, fogalmi és elméleti szempontból megalapozottnak tartja az erőszak kifejezés használatát. Vagyis: a szubtilis, kevésbé intenzív megnyilvánulásokat, a szimbolikus, nyelvi és gondolati síkon véghezvitt tetteket is besorolhatónak tekinti a kategóriába. Ebben a felfogásban egy jelképes cselekedet (egy zászló kitűzése, földre dobása vagy elégetése), egy gesztus (fintor, grimasz, kézjel, fenyegető mozdulat), egy túlzottan kritikus megjegyzés, egy kéretlen tanács, egy másoknak kellemetlenséget okozó javaslat, sőt, akár egy szövegértelmezés (amely példának okáért figyelmen kívül hagyja az alkotó, az alkotó családja vagy az olvasói közösség érzékenységét) is lehet erőszak(os).

Bár az erőszak analitikus koncepciójának két alelete némileg eltérő értelmezési irányvonalakat jelöl ki, történetek kísérletek a két megközelítés elméleti konfrontálására, azok összeegyeztetésére és meghaladására is.¹³

Az erőszak instrumentális koncepciója

Az itt másodikként tárgyalt felfogás az erőszak *instrumentális* koncepciója. Ez bizonyos pontokon mutat némi hasonlóságot (sőt, átfedésben van) a fentiekben bemutatott megközelítéssel, azonban több fontos ponton is eltér attól. A leglényegesebb különbség, hogy az analitikus koncepció ugyan érvényesnek tekinti az erőszak célorientáltságára és eszközjellegére vonatkozó megállapítást, ám a problematika elméleti megragadása szempontjából nem tulajdonít neki központi jelentőséget. Az instrumentális felfogásban azonban ez a vonás különös hangsúlyt kap, sőt, az erőszak-értelmezés definitív mozzanatává válik.

Az erőszak instrumentális koncepciója arra a feltevésre épül, hogy a magyarázni kívánt társadalmi jelenség valami másra irányul. Léte nem önálló, nem önmagában is teljes és értelmes, hanem más jelenségeknek alárendelt, azoktól függő. Az erőszak csupán meghatározott célok elérése érdekében, azokat szolgálva alakult ki és van jelen a társadalmak életében. Létalapját, létének értelmét, jelentését tehát nem önmagából, hanem az alkalmazása által megvalósított eszméi, gazdasági és (köz)politikai célokból nyeri. Eszközjellege alapvető, lényegi

¹³ Lásd elsősorban Joseph Betz: Violence. Garver's definition and a Deweyan correction. *Ethics*, 87. (1977), 4. 339–351. A fenti kettősséget részint elkerülő, részint meghaladó analitikus koncepciókra példaként lásd C. A. J. Coady: The idea of violence. *Journal of Applied Philosophy*, 3. (1986), 1. 3–19; illetve Allan Bäck: Thinking clearly about violence. *Philosophical Studies*, 117. (2004), 1. 219–230.

és megváltoztathatatlan sajátosság. Ez a megközelítés filozófiai szempontból teleologikusnak tekinthető; persze szekularizált és nem metafizikai értelemben.¹⁴

Az erőszak instrumentális koncepciója esetében nincsenek olyan markánsan elkülönülő értelmezési irányok, mint amilyeneket az analitikus koncepciónál láthattunk. Az idesorolható szerzők¹⁵ mindegyike valamilyen (eszmei-gazdasági-politikai) cél elérésével, illetve valamilyen társadalmi funkció ellátásával összekapcsoltan értelmezi és magyarázza az erőszakot. A maga nemében persze minden interpretáció egyedi. Voltaképp minden szerző mást és mást tekint az erőszak *téloszának*, mást és mást határoz meg az erőszak létének alapot és értelmet adó tényezőként. Ám épp ebből adódóan nem is jöttek létre köztük értelmezési azonosságokra épülő véleménykoalíciók. Nem jöttek létre karakteres szellemi tömbök, nem alakult ki semmilyen markáns belső elkülönülés, az instrumentális koncepció topográfiáját nagyban meghatározó tagoltság.

Az irányzat meghatározó szerzője, a többnyire szindikalistaként besorolt Georges Sorel (1847–1922) számára a polgári állam kényszerítő intézkedéseiben testet öltő erőszak az elnyomás eszköze. Célja nem más, mint egy „ilyen társadalmi rend erőltetése, melyben egy kisebbség kormányoz”.¹⁶ Az intézményes kényszer eszközeivel rendelkező uralkodó elit, a burzsoázia erőszakhasználatát ugyanakkor ezen túlmenően szűklátókörűség, kicsinyesség, kisszerű célok követése jellemzi. A kapitalista társadalmakat uraló kiváltságos réteg kezében az erőszak pusztán rövid távú érdekeket és részleges politikai célokat szolgál, illetve a kicsinyes bosszúvágy vagy a kegyetlenkedés eszköze.¹⁷ A proletariátus által alkalmazott erőszak azonban magasztos célok elérését teszi lehetővé. Az elnyomó társadalmi berendezkedés megdöntésére irányul, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetet kívánja elősegíteni, és a burzsoá társadalmakra jellemző folyamatos erkölcsi romlást kívánja megállítani.¹⁸ Mondhatni ezek az elsődleges, ám távolabbi céljai. A proletárerőszak emellett Sorel elméletében több másodlagos, közelebbi cél elérésének eszköze is. Olyan rövidebb távú céloké, amelyek képesek lehetnek elősegíteni az elsődleges, hosszú távú célok megvalósítását. Ilyen cél az osztályhelyzet és osztályviszonyok tudatosítása; az alapvető társadalmi konfliktusok eltagadásának és elsimításának megakadályozása; az elnyomottak mozgósítása,

¹⁴ Ugyanakkor mivel egy adott jelenséget voltaképp a társadalomban betöltött szerepén keresztül igyekszik meghatározni, a társadalomtudományban jelen levő elméleti pozíciók között elhelyezve akár a funkcionista felfogáshoz is közelíthető lehet. Ez, figyelembe véve az instrumentális koncepciót képviselő gondolkodók névsorát, érdekes, sőt, némileg meglepő sajátosság.

¹⁵ Ebben a körben elsősorban Georges Sorel, Walter Benjamin, Frantz Fanon, Jean-Paul Sartre, illetve Hannah Arendt említhető. Vö. Sánchez (2020): i. m.

¹⁶ Georges Sorel: *Gondolatok az erőszakról*. Budapest, Osiris, 1994. 16.

¹⁷ Vö. Békés Márton: A politikai erőszakról. 1. rész. *Kommentár*, (2017), 2. 8–28.

¹⁸ Sorel (1994): i. m. 16, 106, 139, 246. Vö. Békés (2017): i. m. 16–20.

harci szellemük erősítése; valamint az elnyomóknak szóló (erő)demonstráció.¹⁹ Sorel a proletárok erőszakos utcai megmozdulásait hatékony fegyvernek, míg az általános sztrájkot már voltaképp háborúnak tekinti az elnyomó renddel szemben.²⁰ Érdekesség, hogy bár koncepciójában mind a polgári állam intézkedéseit, mind a proletariátus ez ellen való fellépését alapvetően instrumentálisan fogja fel, az „erőszak” (*violence*) terminust explicit formában csak az utóbbira alkalmazza. Előbbit ugyan az erőszak tematikai ekvivalenseként kezeli, ám egy sajátos fogalmi distinkcióval élve „kényszerítő erőként” (*force*) jellemzi.²¹

Az instrumentális koncepció másik jelentős reprezentánsa Walter Benjamin (1882–1940). Benjamin erőszakelmélete,²² mint azt számos recenzense és kritikusa kiemeli, éppen olyan homályos és bonyolult, mint maga a fogalom, amelynek értelmezésére vállalkozott.²³ A megértés és a rekonstruálás legmegragadhatóbb vezérfonalát ugyanakkor a cél-eszköz logika fellelése és követése jelenti. A német filozófus szerint az erőszak alapvetően a közösség rendjének megteremtése és fenntartása irányából értelmezhető. Amennyiben a cél, amelynek elérése érdekében erőszakot alkalmaznak, fenyegeti vagy felforgatja az együttélés kialakult rendjét, sérti a normákat, úgy annak elfogadhatósága (legitimítása) megkérdőjelezhető. Ilyen lehet az egyének által, önös célokból alkalmazott erőszak, amit minden európai jogrendszer szigorúan korlátoz. A jogteremtésre és jogfenntartásra szolgáló erőszak azonban, éppen a célja miatt, más megítélés alá esik. Mivel ez utóbbi formák a közösség integrációját hivatottak előmozdítani, a legtöbb társadalomban elfogadhatónak (legitimnek) számítanak. Bár a jogteremtő és jogfenntartó erőszak korántsem ugyanaz, szoros viszony fűzi őket egymáshoz; folyamatos váltakozásban, egyfajta körforgásban kapcsolódnak össze, hol erősítve, hol gyengítve egymást.²⁴

Az erőszak azonban Benjamin szerint csakis a jogból nyeri az érvényességét. Amint a jogrenden kívülre kerül, máris veszélyessé válik, és eszközként máris elveszti az elfogadhatóságát. Mindez eddig egy nem túl invenciózus, sőt, kissé lapos és vértelen legalista elméletnek tűnhet. A német szerző koncepciójában ugyanakkor az adott jogrendszer keretei között alkalmazott erőszak, bár hasznos vagy társadalmilag elfogadott lehet, nem minősül eleve, önmagában érvényesnek. Mind a jogteremtő, mind a jogfenntartó erőszak magában hordja a túlkapás, a visszaélés, a kegyetlenség lehetőségét. A közösség rendjére irányulás mint cél

¹⁹ Sorel (1994): i. m. 79, 81, 106.

²⁰ Vö. Sánchez (2020): i. m. 70–71; illetve Békés (2017): i. m. 16–20.

²¹ Békés (2017): i. m. 19.

²² Ennek kifejtését lásd Walter Benjamin: Az erőszak kritikájáról. In Walter Benjamin: *Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Budapest, Magyar Helikon, 1980. 27–56.

²³ Lásd erről Kiss Lajos András: Haladásparadoxonok. *Liget*, 21. (2008), 2. 83–95.

²⁴ Vö. Békés (2017): i. m. 25.

és a jogrendszeren belül maradás mint állapot csakis relatív értéket biztosít ezen erőszakfajták számára. A jogteremtő és jogfenntartó erőszak csakis a kifejezetten helytelen célokat, tehát például az önző birtoklásvágy kielését szolgáló cselekményekhez képest minősül valamelyest jobbnak, elfogadhatóbbnak. Ám Benjamin szerint igenis van abszolút pozitív értékű erőszak. És ez, sajátos módon, éppen hogy a jogrendszeren (sőt, a társadalmi, gazdasági és politikai rendszeren) kívül jelenik meg. A német filozófus ezt a formát nevezi „tisztá” vagy „isteni erőszaknak”. Erre úgy tekint, mint ami az emberiség eddigi történelme során még sosem valósult meg, ám folyamatosan küszöbön áll, és reális lehetőségként van jelen. Ez az erőszak a pusztá jogteremtésen és jogfenntartáson jócskán túlmutató célokra irányul: magának az erőszaknak a felszámolására, az erőszak körforgásának megtörésére.²⁵ Ennek az éteri szépségű és „mennyei” tisztaságú erőszaknak a földi tükröképe a forradalom. A forradalom, amelyet Benjamin „az ember által gyakorolt tiszta erőszak legmagasabb rendű megnyilvánulásának” nevez.²⁶

Az instrumentális felfogásban tehát, ha annak lényegét egy hasonlattal szeretnénk megragadni, az erőszak olyan, mint egy kés. Egy kés, amelyet a megkötözött foglyok kiszabadítására, az éhezőknek adott kenyér felszeletelésére vagy a nálunk nagyobb és erősebb támadók elzavarására is használhatunk. Éppen úgy, ahogy mások fenyegetésére, sakkban tartására, kifosztására, megkínzására vagy meggyilkolására. Az erőszak tehát, mint tárgy, mint eszköz, önmagában passzív, semleges és jelentés nélküli. Létrehozása, kialakítása ugyan már hordoz bizonyos törekvést a funkcionalitásra, ám összességében még így is csupán egy üres formát teremt. Az erőszakot mint instrumentumot alkalmazásának célja kelti életre. Ez a cél látja el erkölcsi polaritással, tölti fel pozitív vagy negatív jelentéstartalmakkal, szabja meg az értékét, adja meg az értelmét.

Konklúzió: Az általános erőszak-koncepciók hozadéka a politikai erőszak értelmezése és vizsgálata során

Az erőszak homályos, bonyolult és sok tekintetben vitatott fogalmát a filozófiában és a társadalomtudományban számos módon próbálják szűkíteni, pontosítani, egyértelműsíteni, tartalmilag felbontani – egyszerűbbé, kezelhetőbbé tenni. Az erre irányuló erőfeszítések egyike olyan jelzős szerkezetek kidolgozása, amelyek alkalmasabbak a tudományos leírás és elemzés céljaira magánál az „anyafogalomnál”. A legbevetettebb ilyen leíró-elemző kategóriaként (is) használt jelzős szerkezetek: *fizikai és lelki erőszak, individuális és kollektív erőszak, konkrét és szimbolikus*

²⁵ Békés (2017): i. m. 25.

²⁶ Benjamin (1980): i. m. 55–56.

erőszak, *nyílt és rejtett* erőszak, *legális és illegális* erőszak, a *legitim és illegitim* erőszak. Szintén eléggé elterjedtnek mondható az *intézményi erőszak* kifejezés, valamint a *mikro*(szintű) erőszak, a *mezo*(szintű) erőszak és a *makro*(szintű) erőszak megkülönböztetése. Az önálló jelzős erőszak-kategóriákat alkotó szerzők mezőnyéből mind invenciózusságát, mind hatását tekintve magasan kiemelkedik a norvég társadalomtudós, Johan Galtung. Az általa bevezetett *strukturális erőszak*²⁷ és *kulturális erőszak*²⁸ kifejezések páratlan karriert futottak be az erőszak-kutatás nemzetközi, interdiszciplináris közegében.

A *politikai erőszak* kifejezés is egyike azoknak a jelzős szerkezeteknek, amelyek az erőszak egy ily módon kijelölt specifikus részterületét hivatottak lefedni, és (elvileg) megfelelnek a tudományos vizsgálódás céljainak. Az azonban már komolyabb fejtorésre ad okot, hogy ebben az esetben az erőszak képesség- vagy cselekvésfogalmát használjuk-e; hogy a folyamat aktoraira vagy annak célpontjaira koncentrálunk-e; hogy a konkrét személyek által elkövetett (Galtung kifejezésével élve: *direkt*) erőszak mellett a személytelen mechanizmusok által véghezvitt (*intézményi*, illetve *strukturális*) erőszakot is beleértjük-e a fogalomba. Valamint, hogy a politikai erőszakot hogyan helyezzük el a *mikro*-, a *mezo*- és a *makroszintű* erőszak tengelyén.

A fentiekben tárgyalt általános erőszak-konceptciók több ponton is segíthetnek ezen kérdések eldöntésében. Amennyiben az analitikus megközelítés erőfókuszú alirányzata mellett köteleződünk el, úgy nem csupán cselekvés-, de egyben képességfogalomként is tudjuk majd értelmezni a politikai erőszakot. Ennek megfelelően elsősorban az aktorok, az elkövetők oldaláról szemléljük majd a jelenséget, kutatói figyelmünk pedig főként a politikai erőforrások (hatalom, befolyás, karizma, szónoki képességek, népszerűség, fanatikus hívek, a fegyveres szervek feletti kontroll, kapcsolatok, vagyon stb.) ártó-romboló felhasználására fog irányulni.

Amennyiben az erőszak analitikus koncepciójának sérelemfókuszú megközelítése mellett tesszük le a voksunkat, úgy megfigyelésünk iránya a célpontok, az áldozatok felé fordul. Ennek megfelelően a politikai erőszak következtében elszenvedett fizikai sérülésekre, anyagi károkra, gazdasági hátrányokra és jogsérelemre terelődik majd a tekintetünk. Ez a felfogás lehetővé teszi, hogy a konkrét személyek által véghezvitt direkt erőszakcselekmények (fenyegetések, utcai támadások, merényletek) mellett a nyilvánvalóan sérelmeket okozó, ám személytelen történéseket, vagyis az intézményi és strukturális erőszak-mechanizmusokat is görcső alá vegyük.

²⁷ Johan Galtung: Violence, peace and peace research. *Journal of Peace Research*, 6. (1969), 3. 167–191.

²⁸ Johan Galtung: Cultural violence. *Journal of Peace Research*, 27. (1990), 3. 291–305.

Amennyiben viszont az instrumentális felfogást fogadjuk el, úgy a politikai erőszakot önállóságától megfosztva, rajta túlmutató anyagi, hatalmi, ideológiai és közpolitikai célok függelékeként fogjuk értelmezni. Belső dinamikájának feltárása, mélyebb összefüggéseinek megértése jóval kevésbé lesz fontos, mint a létalapját és tulajdonképpeni értelmét adó célképzetek: eszmék, elgondolások, kívánatos társadalmi állapotok, pozíciók, tisztségek, tétek és bevételek tanulmányozása. Az instrumentális koncepció egyértelműen a politikai erőszak képesség-fogalmával operál, azt pusztán eszközként, vagyis potenciaként értelmezve. Emellett szinte kizárólag makroszinten, azaz az össztársadalmi folyamatok szintjén tartja gyümölcsözőnek a vizsgálódást.

Mostanra talán már láthatóvá vált a tanulmányban röviden bemutatott általános erőszak-koncepciók *elméleti hozadéka*: vagyis hozzájárulásuk a politikai erőszak értelmezéséhez. Némileg nehezebben meghatározható, ám ezzel együtt is fellelhető ugyanakkor a vázolt megközelítések *empirikus, módszertani hozadéka*: vagyis a politikai erőszak vizsgálatában való alkalmazásuk várható haszna.

Nos, az viszonylag nagy biztonsággal kijelenthető, hogy a konkrét politikai erőszakcselekmények kvantitatív, kvalitatív vagy összehasonlító módszerekkel folytatott kutatása terén vajmi kevés hasznát lehet venni az ismertetett teoretikus konstrukcióknak. A politikai erőszakkal kapcsolatos tudásformák és diskurzusok empirikus elemzésében azonban nagyon is komoly szerep juthat nekik. Az analitikus és az instrumentális erőszak-koncepció értelmezési keretet, kategorizációs logikát, összevetési és elemzési szempontrendszert egyaránt nyújthat a politikai erőszakkal kapcsolatos beszédmodok, érvrendszerek, ideologikus megnyilatkozások vizsgálata során.

Irodalomjegyzék

- Bäck, Allan: Thinking clearly about violence. *Philosophical Studies*, 117. (2004), 1. 219–230.
Online: <https://doi.org/10.1023/B:PHIL.0000014534.75890.da>
- Békés Márton: A politikai erőszakról. 1. rész. *Kommentár*, (2017), 2. 8–28.
- Benjamin, Walter: Az erőszak kritikájáról. In Walter Benjamin: *Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Budapest, Magyar Helikon, 1980. 27–56.
- Betz, Joseph: Violence. Garver's definition and a Deweyan correction. *Ethics*, 87. (1977), 4. 339–351. Online: <https://doi.org/10.1086/292046>
- Bufacchi, Vittorio: Two concepts of violence. *Political Studies Review*, 3. (2007), 2. 193–204.
Online: <https://doi.org/10.1111/j.1478-9299.2005.00023.x>
- Coady, C. A. J.: The idea of violence. *Journal of Applied Philosophy*, 3. (1986), 1. 3–19. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5930.1986.tb00361.x>
- Dewey, John: Force, violence and law. In Jo Ann Boydston (szerk.): *John Dewey. The middle works, 1899–1924. Volume 10: 1916–1917*. Carbondale, IL, Southern Illinois University Press, 1980a. 211–215.
- Dewey, John: Force and coercion. In Jo Ann Boydston (szerk.): *John Dewey. The middle works, 1899–1924. Volume 10: 1916–1917*. Carbondale, IL, Southern Illinois University Press, 1980b. 244–251.
- Galtung, Johan: Violence, peace and peace research. *Journal of Peace Research*, 6. (1969), 3. 167–191. Online: <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>
- Galtung, Johan: Cultural violence. *Journal of Peace Research*, 27. (1990), 3. 291–305. Online: <https://doi.org/10.1177/0022343390027003005>
- Garver, Newton: What violence is. *Nation*, 1968. június 24. 817–822.
- Hadas Miklós: Erőszakkontroll és intimitás. Kritikai adalékok Norbert Elias civilizációelméletehez. *Erdélyi Társadalom*, 12. (2014), 2. 97–122.
- Imbusch, Peter: The concept of violence. In Wilhelm Heitmeyer – John Hagan (szerk.): *International handbook of violence research. I–II*. Dordrecht–Boston–London, Kluwer, 2003. 12–39.
Online: https://doi.org/10.1007/978-0-306-48039-3_2
- Kiss Lajos András: Haladásparadoxonok. *Liget*, 21. (2008), 2. 83–95.
- Miller, Ronald: Violence, force and coercion. In Jerome A. Shaffer (szerk.): *Violence*. New York, David McKay Co., 1971. 9–44.
- Pabis Eszter: Az interdiszciplináris erőszak-kutatás eredményeiről és problematikájáról. In Pabis Eszter (szerk.): *Az erőszak reprezentációi*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015. 7–22.
- Platt, Thomas: The concept of violence as descriptive and polemic. *International Social Science Journal*, 44. (1992), 2. 185–192.
- Sánchez, Carlos Alberto: *A sense of brutality. Philosophy after narco-culture*. Amherst, MA, Amherst College, 2020. Online: <https://doi.org/10.3998/mpub.11923978>
- Sorel, Georges: *Gondolatok az erőszakról*. Budapest, Osiris, 1994.
- Žižek, Slavoj: *Violence. Six sideways reflection*. London, Profile, 2009.